

O Ruske, ktorá očarila Rím

Lucia Laudoni

8. septembra 2021 ✚ Kultúra

Múdrost', to nie sú vedomosti. Múdrost' je duchovná sila, ktorá vedomostiam dáva správny zmysel. Sčítanosť bez múdrosti podobá sa svietniku bez sviečok. To je odkaz ženy, ktorá rozprúdila stuhnutú krv v žilách kultúrnej Európy 19. storočia. Zinaida Volkonskaja nás volá do svojho kočiara. Nastúpime?

Revolúcie sú ako blesky. Trvajú krátko, ale zanechávajú spúšť. V roku 1789, kedy ulicami Paríža s heslom *liberté – égalité – fraternité* dupotali ilúziami opité ľudské kopytá, sa v rodine ruského diplomata v germanofónnom kúte Európy v Drážďanoch balili kufre. Knieža Alexander Michajlovič Beloselskij-Belozerskij dobre vedel, *oculo irretorto*, čo je to kočovný život. Na prahu dospelosti sa dostal k vojsku a vypracoval sa na ruského vyslanca na saskom dvore.

Orlíča sotva vedelo lietať, už odvážne trepotalo krídlami. Vyľahlo sa v rodine kniežata Belozerského v roku 1789 alebo 1790. Zinaida Alexandrovna Volkonskaja sa stihla narodiť ešte v Drážďanoch, no podľa niektorých biografíí ju „bocian“ priniesol na svet až v nasledujúcom pôsobisku jej otca v talianskom Turíne.

Zradkyňa alebo učiteľka múdrosti? Ruská rímskokatolíčka Zinaida Volkonskaja očami Oresta Kiprenského.

Zdroj: commons.wikimedia.org

Aby som to zamotala ešte viac, dátum a miesto narodenia 3. decembra 1789, Turín, uvádza napríklad Ján Komorovský vo výbornej biografickej črte *Veľký duch z vily Wolkonsky*, ktorá vyšla v deväťdesiatych rokoch na stránkach *Historickej revue*. Internetová encyklopédia však píše 14. december 1792. Kedy sa vlastne narodila? Jednoznačný vedecký konsenzus by sme hľadali márne.

Vieme, že Zinaidina matka odišla na večnosť v roku 1792. Malá kňažná mala *in illo tempore*, za onoho času, približne dva roky. Matka pôrod Zinaidinej sestričky neprežila, ale manželovi-diplomatovi dala štyri dcéry. Tri Grácie a jednu bohyňu. Meno Zinaida odvodené z archaickej gréčtiny (*Ζηναίς*) znamená „tá, čo patrí Dioví“.

Ako sa pohanské grécke meno dostalo do ruských zemí? Hagiografia byzantského Východu s láskou uctieva svätice spojené súrodeneckým putom Zenaidu z Tarzu a Filomelu (Philonellu). Tradícia rozpráva, že boli prvými kresťanskými ženami-lekárkami, ktoré liečili bez nároku na mzdu. Vďaka venerácii svätej Zenaidy sa toto meno rozšírilo v krajinách s dominanciou byzantského kresťanstva, vrátane Ruska a Rumunska.

Už v roku 1805 sa približne pätnásťročná nositeľka antického mena Zinaida Alexandrovna mihla vo vyšších ruských kruhoch – a petrohradská spoločnosť na nej visela ako kabát na vešiaku. Distingvované dievča vedelo po latinsky, starogrécky a písalo nie triviálne francúzske verše.

Na Battistelliho litografii nás kňažná Volkonskaja upúta hlbokými očami.

Zdroj: commons.wikimedia.org

Nik nepochyboval, že v Zinaide pôsobí duch jej otca. Ten vo voľnom čase lámal brko na písanie poézie a pričuchol aj ku komponovaniu hudby. V roku 1778 knieža Belozerskij vydal brožúru o dejinách hudby v Taliansku (*De la musique en Italie*) a písal ju v dobovej *lingua franca* diplomatov, vo francúzštine.

Zinaidin učiteľ hudby francúzsky skladateľ François Adrien Boieldieu je autorom opery *Biela pani* (*La dame blanche*) o láske smrteľníka k domnelému prízraku. Keď všestranne nadanú majiteľku operného hlasu Zinaidu Alexandrovnu Beloseľskú v 19 rokoch vydali za ruského pobočníka Nikitu Grigorieviča Volkonského, nikto sa mladej ženy nepýtal, či vo svojom nastávajúcom vidí objekt túžby alebo príznak. Z ich manželstva vzišiel syn Alexander. Kňažná však bola manželovi šťastnou oporou aj v roku 1812 počas protinapoleonských bojov.

Za šťastím sa skrýva tvár latinskej bohyne Fortúny (v gréčtine *Τύχη*). Traduje sa, že táto rímska *dea* nosievala šticu vlasov sčesanú do čela, ale vzadu mala holú lebku. Prečo? Pýtame sa spolu so starogréckym mysliteľom Poseidippom. A ako znie odpoveď Fortúny? „*Aby ma ten, kto ma minul, nemohol viac chytiť.*“ Kresťan, samozrejme, na vrtkavé náhody neverí.

Chytiť šťastenu za pačesy (šticu) vo frazeológii značí nenechať zmiznúť medzi prstami ten piesok zvaný príležitosť. Šance rozoznieť svoj klasicky školený hlas mladá Volkonskaja pravidelne dostávala v šľachtických salónoch v Paríži či v Londýne. Vlastnila kontraalt – najhlbší ženský hlas, ktorý sa v 19. storočí kryl s rozsahom od mužského tenora až po dramatický mezzosoprán. Právý kontraalt s kovovým jadrom a výškami s energickým *squillom* nezriedka obsiahol tri oktávy (*squillo* je taliansky termín, ktorý označuje zvonivý lesk belcantových tónov hlavového registra).

Zmenila seba, a preto mohla meniť mikrokozmos vôkol seba. V salóne Zinaidy Volkonskej sa schádzala nielen ruská duchovná elita.

Zdroj: commons.wikimedia.org

Spoločnosť kňaznej vyhľadával aj cár Alexander I. Ona vyhľadávala ticho. Ticho pretkané potleskom. Zinaida Volkonskaja stvárnila hlavné hrdinky v operách *Talianka v Alžíri* (*L'Italiana in Algeri*) a *Tankréd* (*Tancredi*), obe z pera Gioachina Rossiniho. Bohémsky skladateľ z Pesara ocenil výbornú dikciu talianskeho jazyka z úst Rusky narodenej v Drážďanoch.

Atóm z jej pohľadu si odkrojili aj hudobníci Glinka a Bortňanskij, spisovateľ Gogol, básnici Mickiewicz a Puškin. Volkonskaja viedla korešpondenciu tiež s Goethem. Boli starí známi, ich pohľady sa prvýkrát skrížili v západočeských Tepliciach v roku porážky Napoleonovho impéria.

Sotva sa Európa striasla francúzskeho *generalissima*, generál Arakčejev začal v Rusku rozsierať teror. Petrohrad potemnel, pre Zinaidinu umeleckú dušu tu bolo dusno. Kurz jej životného kormidla bol jasný. Smer Itália. V roku 1821 na seba opäť upozornila v Ríme oblečená do operného kostýmu Johanky z Arku. Na motívy Schillerovej drámy skomponovala vlastnú hudbu i verše. V 19. storočí nebolo bežné, aby ženy písali opery. Volkonskaja predbehla svoju dobu a zrejme inšpirovala kolegyňu La Bertin z Francúzska, s ktorou má všeličo spoločné.

Louise-Angélique Bertin, talentovaná Francúzka, ktorá sa pokúšala komponovať opery s rovnakou noblesou, ako jej ruský ženský pendant.

Zdroj: commons.wikimedia.org

Louise-Angélique Bertin sa narodila v roku 1805 v dome novinára a podobne, ako Zinaida, vo svojom vnútri zosobášila poéziu a hudbu. Maľovala, spievala, veršovala, hrala na klavíri – aby sa napokon rozhodla plniť notový papier bodkami, dávnou „morzeovkou“ hudobnej drámy. Absolventka parížskeho konzervatória výraznejšie rozčerila vody miestneho hudobného života svojou v poradí druhou opernou prácou, komédiou *Le Loup-garou* na libreto Eugènea Scribe. Úspech povzbudil iba dvadsaťjedenročnú autorku, aby siahla po módnom Goetheho *Faustovi* a výbušná skladateľkina hudba spôsobila v roku 1831 v parížskom Théâtre Italien výbuchy nadšenia. Kométa však prirýchlo zhasla a La Bertin, ako ju prezývala parížska smotánka, sa po premiére opery *Esmeralda* na námiet Victoru Huga stiahla do ústrania. Vystopovať, či Angélique Bertin udržiavala s Volkonskou priateľské styky, je už asi nemožné.

Aj nad Zinaidou, akousi Pallas Athénou svätej Rusi, visel Damoklov meč. Minimálne otáznik, čo s ňou bude ďalej. Po krátkom tvorivom intermezze v Sankt Peterburgu a v Paríži, kde v roku 1824 vydala štúdiu o dejinách starých Slovanov (*Славянская картина V века*), prišiel oblak smútku v podobe úmrtia jej protektora cára Alexandra I. Povstanie dekabristov v decembri 1825 poznačilo vládu jeho nástupcu stigmou strachu. Volkonskaja sa sympatiami k dekabristom nijako netajila a na päty sa jej lepila polícia.

Oheň náboženskej intolerancie hasila zápalkou filokatolicizmu. Priateľka kryptokatolíka Čaadajeva zatvorila dvere pred pravoslávny kňazom, ktorého k nej poslal cár. Viac nebolo treba. Ak Zinaida naozaj konvertovala k pápežskej Cirkvi, ako sa šepkalo vo vysokých kruhoch, jediným riešením bol exil. V roku 1829 sa aj s celou rodinou presťahovala do Ríma a do Ruska sa viac nevrátila.

Volkonskaja preniesla do Večného mesta to, čo religionista Komorovský nazýva moskovským Parnasom. Každý Rus (a nielen Rus), ktorý v umení niečo znamenal a zavítal do Ríma, stisol u nej kľučku. Vo svojej vile nechala postaviť Puškinov memoriál. Ťažké, dôstojné kroky kňaznej možno dodnes rezonujú útrokami druhého poschodia paláca pri Fontane di Trevi, ako aj múrmi bývalej vily Volkonsky neďaleko chrámu San Giovanni in Laterano.

Na rímskom epitafe kňažnej Volkonskej sa lesknú latinské litery.

Zdroj: commons.wikimedia.org

Fakt, že táto poetka, historička, speváčka, hudobná skladateľka, ambasádorka ruskej kultúry a duša európskych literárnych salónov zomrela v roku 1862, na tom nič nemení. Fluidum je vôňa, ktorá nevyprchá.

Volkonskej mladší kompatriot filozof Lev Šestov (tá ruská duša pokropená frankofónnou rosou!) tvrdí (podobne ako veľký stredoveký mysliteľ Damiani), že Boh môže vzkriesiť minulosť a opraviť (!) dejiny. *Reparatio historiae*. Príklad? Omnipotencia Božia dokáže zadržať Sokratovu ruku, aby nesiahla po čaši bolehlavu (z dejín vieme, že tlak okolností naordinoval gréckemu mravokárcovi samovraždu). Je to ako vymazať a znova nahráť jednu a tú istú magnetofónovú pásku!

Keď Zinaida Volkonskaja prijímala (z pohľadu pravoslávia heretické) rímskokatolícke učenie, je pravdepodobné, že uvažovala veľmi podobne. Neprijímala herézy, ale ochutnávku budúcich „opravených dejín“! Verila vari ilúzii? Pre objektivitu dodajme, že byzantská spiritualita pozná pojem *prelest* (latinsky *delusio animae*, cirkevnoslovansky *прелесть*), keď je človek oklamáný „vlkom v ovčom rúchu“.

Opakujeme s českým filozofom Zdeňkom Kratochvílom: „Filozof musí hľadať. Mnohé opúšťa a nachádza málo – totiž jedno.“ Zinaida Volkonskaja žila v dobe, kedy ruskej ortodoxnej Cirkvi vládol namiesto patriarchu vrchný prokurátor posvätné synody – bábka v rukách cára...

A názor kňažnej na lásku k vlasti? Nenarodila sa v Rusku. Mohli ste ju stretnúť v Londýne, Paríži, Viedni a napokon v Ríme. Bolo verejným tajomstvom, že jej ruština mala v prvej polovici jej života ďaleko od dokonalosti, celý život však zostala Ruskou do poslednej bunky. Dôverne poznala významné európske kultúry (francúzsku, taliansku, nemeckú) a ovládala klasické jazyky, a práve preto nepodľahla synkretizmu, ani sa netopila v hyperkultúrnom blate.

Život ako opera. Ruský umelec taliansko-švajčiarskeho pôvodu Fjodor (Fidelio) Bruni takto zvečnil Volkonskú v opernom kostýme Tankréda.

Zdroj: commons.wikimedia.org

Pre nepokojného ducha Zinaidy Volkonskej bola Európa oceánom, po ktorom sa mohla plaviť, no prístavom pre ňu vždy zostávalo Rusko. Do exilu neodišla *ex voluntate sua*. Nebol to útek, skôr vyslobodenie *persony non grata* zo zlatej kletky dobovej reálpolitiky.

Za zamyslenie ďalej stojí Volkonskej umelecká a vedecká mnohokolažnosť. Milovala históriu (Spoločnosť pre ruské dejiny a starožitnosti pri Moskovskej univerzite a Spoločnosť milovníkov ruskej slovesnosti ju poctili čestným členstvom), vyznávala návrat *ad fontes* a viedla flexibilný vnútorný dialóg s Herderovým výskumom negermánskych národov.

Bez ohľadu na to, či sa stotožníme s niektorými z neortodoxných politických a náboženských postojov Volkonskej, treba uznať, že zostáva zapísaná v dejinách ako tá, čo zalievala záhradu ruskej intelektuálnej elity v Taliansku.

Vo fyzike sa energia nestráca, ale premieňa. Prevedené do historickej vedy, kultúry nemiznú, transformujú sa. Nezmizla teda antika, nezmizli starí Rimania, Gréci, Slovania... iba nám na našej časovej osi ostali za chrbtom. Aby sme im opäť dovideli do očí, musíme k nim obrátiť tvár.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/o-ruske-ktora-ocarila-rim/>